॥ ॐ ॥

श्रीगणेशाय नमः

ब्रह्मचारी

भीष्मपितामह

(स्त्री हठ)

નાટકનાં ગાયનો.

શ્રી આર્ય સુબોધ નાટક મંડળી માટે

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

મૂળજી આશારામ ઓઝા.

મોરબી આ૦ સુ૦ નાટક મંડળીના માલેક.

આવૃત્તિ પહેલી પ્રત બે હજાર.

સુરત—દેશી મિત્ર એંજીન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

મગનલાલ. ભીકાભાઇએ છાપી.

સંવત ૧૯૬૮ સને ૧૯૧૨

મૂલ્ય બે આના

અમારી રાજા રજવાડામાં વખણાતી "યાકુતી"ની નકલ નીકળેલ છે માટે નકલીઆથી સંભાળીને અમારી બનાવટ બાદશાહી યાકુતી અનંગ વિલાસ અમે. કોઇને વેચવા આપેલ નથી અમારી બનાવેલ યાકુતી માત્ર રાજકોટમાં અમારા ઔષધાલયમાં મળે છે;

બાદશાહી યાકુતી.

(અનંગ વિલાસ.)

ગમે તે કારણથી ગુમાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે; પુરૂષાતન કાયમ રાખે છે. સંસાર સુખ ભોગવવા માટે દેશી અને યુનાની દવામાં ઉંચામાં ઉંચી દવા જોઇએ તો આ **બાદશાહી યાકુતી અનંગ વિલાસ** છે. આ રાજવંશી યાકુતી વીર્ય વિકારના તમામ વ્યાધિ મટાડે છે અને વીર્ય ઘટ બનાવી ખરૂં પુરૂષાતન આપે છે. રાજા રજવાડામાં તથા શ્રીમંત લોકોમાં આ દવા બહુ વખણાય છે. ખરી મરદાઇ આપનાર અને નબળા માણસને પણ જુવાનની માફક જોરાવર બનાવનાર આ દવાનો લાભ લેવા અમારી ખાસ ભલામણ છે. આ દવા વાપરવામાં કોઇપણ જાતની પરેજીની જરૂર નથી. ૪૦ ગોળીની ડબી એકના રૂપીઆ દશ.

ડાકટર કાલીદાસ મોતીરામ, રાજકોટ—કાઠીયાવાડ

આ નાટકની વસ્તુ [illegible] મહાભારતમાંથી ચુંટેલી છે. અને તે સનાતન ધર્મમાં પ્રસિદ્ધ છે [illegible] બ્રહ્મચર્યને કેવું મહત્ત્વવાળું માન્યું છે, તે ભીષ્મપિતામહના ચરિત્ર પરથી અવલોકન કરતાં આપણી દૃષ્ટિ બ્રહ્મચર્ય તરફ વળે તો દીર્ઘાયુષ્ થવાનો એ મુખ્ય પાયો છે; જે ભીષ્મે પ્રતિપાલન કરવાથી કાળ પણ તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ભક્ષણ કરવા અસમર્થ હતો, એવો ધીરોદાત્ત આ નાટકનો ઉપનાયક છે.

વસ્તુની શરૂઆત કાશી રાજાને ત્યાં તેની ત્રણ પુત્રીઓના સ્વયંવરથી થાય છે, આર્યાવર્તના મહાન્ ભૂપતિયોની સમક્ષ બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારી ભીષ્મ પોતાના ઓરમાન નાના ભાઈ માટે ત્રણે કન્યાઓનું હરણ કરી પિતૃભક્તિની છાપ પાડે છે. જે પ્રાચીન આર્ય ક્ષાત્ર ધર્મને શોભાવનાર તથા પાશ્ચાત્ય સંસારના મોહમાં તણાતા આધુનિક સુધારકોને પ્રાચીન આર્ય સંસારની શ્રેષ્ટતાનું ભાન કરાવનાર છે.

રહસ્ય પુનર્જીવનનું પ્રતિપાદન, કરેલા સંકલ્પો અવસ્ય ભોગવવાના જેથી શુભ સંકલ્પો કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી, અધ્યાત્મ યોગ વિના જીવ વિરામ પામતો નથી એ જે હિંદુ ધર્મની ફીલસુફી, વેદના સાર રૂપ ગીતાના ઉપદેશથી કર્ત્તા અકર્ત્તાનો ભ્રમ દૂર થતાં આત્મા અવિનાશી અને ચૈતન્ય રૂપે સર્વત્ર છે એવા જ્ઞાનની પ્રાપ્તતા ઇત્યાદિ.

વિજ્ઞપ્તિ નાટક એ દુનિયાનું ચિત્ર છે, એટલે થઇ ગયેલી વાતને યથા સ્થિત દ્રશ્ય રૂપે બતાવવી એનું નામ નાટક. પ્રાચીન અને આધુનિક સમયમાં ઉત્પન્ન થઇ સંસારમાં પરિક્રમણ કરી ગયેલી, જુદી જુદી વ્યક્તિયોના સચ્ચરિ-

ત્રોનું દિગ્દર્શન કરાવી જન સમાજમાં ઉચ્ચભાવના પ્રગટાવવી: એજ નાટકકારોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. સામ્પ્રત સમયનું અનુભવેલું ચિત્ર બતાવી જન સમાજમાં પ્રીતિપાત્ર થવું સહેલું છે, પણ નહિ અનુભવેલા પૂર્વ કાળનું ચિત્ર બતાવી પ્રેમ પાત્ર થવું એ અતિદુર્ઘટ છે.

સ્ત્રીઓના પ્રાધાન્યપણાના ચરિત્રો નાટક તખતા પર વધારે આકર્ષક થાય છે, તેવા જુદા જુદા આલેખાયલા સંસારી પ્રયોગો પ્રેક્ષકોની નજર સમક્ષ ભજવાઇ ગયા છે; એટલે હું નવીન બતાવું છું એમ તો નથી, પણ સામ્પ્રત સમયમાં પૂર્વકાળનું જે વિસ્મરણ છે તેથી તે સમયના મહત્ત્વવાળાં ચરિત્રો બતાવી જન સમુદને વર્તમાન સમયનું ભાન કરાવવું એ મારો હેતુ છે. તે પ્રમાણે મહાસતી અનસૂયા તથા સુકન્યા—સાવિત્રીનાં પાતિવ્રત્ય પ્રભાવવાળાં ચરિત્રોનું અવલોકન આપ કરી ગયા, જે સ્ત્રીઓને વિશેષ માનપ્રદ છે. કોઇ શૂરવીરતામાં, કોઇ ગૃહસંસારમાં અને કોઇ ભક્તિ પદમાં ઉજ્વળ થઇ ગયેલી છે; તેજ પ્રમાણે આજનો વિષય હઠનો છે, સ્ત્રી હઠે ચડે તો કેટલી ઉથલપાથલ કરી ક્યાં સુધી પહોંચી શકે છે, તથા મહાન્ યોધાને પણ કેવી કાયર કરે છે તેવું સ્ત્રી સ્વભાવનું ચિત્ર આપ સમક્ષ રજુ કરૂં છું તેને યોગ્ય ન્યાય આપશો.

નાટકનો વિષય બહુ ગહન છે તેમાં સાક્ષર વર્ગને પ્રસન્ન કરવા એ તો મહા મુશ્કેલ છે, મારા જેવા નાટકકારે નાટકના લેખક કહેવરાવવું એ અતિશયોક્તિ વાળું ગણાય. તોપણ ફુલ નહિ તો ફુલની પાંખડી તુલ્ય મહાસતી અનસૂયા તથા સુકન્યા—સાવિત્રીના નાટકો રંગ ભૂમિપર મારા તરફથી રજુ કરવામાં આવ્યાં, જે પ્રેક્ષકોને રૂચીકર નીવડવાથી મારા કર્ત્તવ્યનું સાફલ્ય માની તેવોજ પ્રયાસ જારી

રાખી; આ ત્રીજું નાટક નવીન પ્રદેશનું જન સમાજને કેવું રૂચીકર થાય છે, તે જોવાની આકાંક્ષા રાખું છું. હું લેખક નથી પણ વિદ્વાનોના વિચારોનું અનુકરણ કરનારો નાટકકાર છું, તો આશા રાખું છું કે—દોષ દૂર કરી હંસ સમાન સાર ગ્રાહી દૃષ્ટિ અવલંબાવશો.

વિજયાદશમી
સંવત્ ૧૯૬૮
સુરત.

મૂળજી આશારામ ઓઝા,
કર્ત્તા.

॥ ॐ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

ભીષ્મપિતામહ

નાટકની પ્રવેશવાર ટુંક હકીકત.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ—સૂત્રધાર અને નટીનું આધુનિક નાટકો સંબંધી વિવેચન, અને સ્ત્રી પ્રસંશા.

પ્રવેશ ૧ લો—કાશી વિશ્વનાથનું મંદિર—કાશી રાજાની મોટી પુત્રી અંબા પોતાની સખીઓ સહ કાશીવિશ્વનાથના પૂજનાર્થે આવે છે, કુવામાંથી જળ સિંચતાં અંબાનો હાર કુવામાં સરી પડે છે; તેથી તે આકુલવ્યાકુલ થાય છે. દરમિયાનમાં સ્વયંવરમાં આવેલા શાલ્વદેશના રાજા શાલ્વનું આગમન. શાલ્વે પોતાની બાણુ વિદ્યાથી કુવામાંથી હાર કાઢી આપવો, તેથી અંબા તેની ધનુર્વિદ્યાપર મોહાસક્ત થઇ તેની સાથે ગાંધર્વ લગ્નથી જોડાય છે.

પ્રવેશ ૨ જો—રસ્તો—તર્કશંકર તથા તેની સ્ત્રીની વઢવાડ—બાદ સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓનો વાતવિનોદ.

પ્રવેશ ૩ જો—કાશીરાજાનો બગીચો—કાશીરાજાની ત્રણે પુત્રીઓ બની ઠની સ્વયંવરમાં જવા નીકળેલી છે. દરમિયાન ભીષ્મ તેમનું હરણ કરે છે.

પ્રવેશ ૪ થો—તર્કશંકર પોતાની સ્ત્રી વખતીને પાંસરી કરવા બીજી સ્ત્રી પરણી લાવે છે, મુહૂર્તમાંજ બે સ્ત્રીનો કંકાસ, અને તર્કશંકરનું માથું ફુટવું.

પ્રવેશ ૫ મો—હસ્તિનાપુરમાં સત્યવતીનો દરબાર— ત્રણે કન્યાને સાથે લઇ ભીષ્મ આવે છે, અંબા શાલ્વ સાથે ગાંધર્વ લગ્નથી પરણી છું એમ વિનવવાથી તેને શાલ્વ પાસે જવાની રજા આપે છે, અને નાની બે કન્યા સાથે વિચિત્ર વીર્યને પરણાવવાનું નક્કી કરે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો—શાલ્વની ભ્રમતા—અંબા શાલ્વ પાસે આવે છે, પણ તેને ભીષ્મ હરી જવાથી તે તેનો તિરસ્કાર કરે છે.

પ્રવેશ ૭ મો—તર્કશંકરની દુર્દશા—બે સ્ત્રીની તાણાતાણીમાં સાંકામાં પડે છે. તે જોઇ જુની સ્ત્રી વખતી ગભરાઇ નાસી જાય છે.

પ્રવેશ ૮ મો—પરશુરામનો આશ્રમ—અંબા આવે છે, વાનપ્રસ્થ થએલા તેના માતામહ હોત્રવાહન રાજાનો ત્યાં તેને ભેટો થાય છે. તેમની પાસે પોતાની દુર્દશાનો રૂદનાલાપ, તેથી પરશુરામ શરણાગતને શરણ આપી અંબાને લઈ ભીષ્મ પાસે મૂકવા જાય છે.

પ્રવેશ ૯ મો—વિચિત્રવીર્ય તથા તેની બે સ્ત્રી અંબિકા તથા અંબાલિકાનો અરસપરસ સંતોષ તથા આનંદ.

પ્રવેશ ૧૦ મો—રણસંગ્રામ—ભીષ્મ અંબાને ગ્રહણ કરતા નથી, તેથી પરશુરામનો ક્રોધ; બંને વચ્ચે ત્રેવીસ દિવસ યુદ્ધ, છેવટે દેવતાઓ વગેરે વચમાં પડી યુદ્ધ અટકાવે છે. પરશુરામે અંબાને પોતે નિરૂપાય હોવાનું જણાવતાં ભીષ્મને મારવાની અંબાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા.

પ્રવેશ ૧૧ મો—દ્રુપદ રાજાની તપશ્ચર્યા—ત્યાં જ્યોતિર્લિંગે મહાદેવનું પ્રાગટ્ય, ભીષ્મનો નાશ કરે તેવો દ્રુપદને વર.

પ્રવેશ ૧૨ મો.— અંબાએ સ્થાપેલા વનિતાવિશ્રામમાં, પોતે ધ્યાનાવસ્થિત થતાં મહાદેવ પ્રસન્ન થઇ. ભીષ્મને મારવાનો વર આપી અદૃશ્ય થાય છે. સમાધિ સ્થિતિમાં અંબાનો આત્મા, કરેલા સંકલ્પો ભોગવવા લિંગ શરીર ધારણ કરી, દ્રુપદને ત્યાં જાય છે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.—ભીષ્મને નારદ ભવિષ્યના ખબર આપેછે કે મહાદેવના વરદાનથી અંબા તમારો નાશ કરવા દ્રુપદને ત્યાં જન્મી છે, તે સાંભળી ભીષ્મ સ્ત્રી હઠથી તાજુબ થાય છે.

પ્રવેશ ૨ જો.—દ્રુપદને ત્યાં જન્મેલી અંબાને મહાદેવના વરદાનના ભરૂંસાથી પુત્રમાં ખપાવી શિખંડી નામ રાખેછે, પણ તે ઉંમર લાયક થતાં પુરૂષ ન થઇ, તેથી દ્રુપદ તથા રાણી વિમાસણમાં પડે છે, લોકલજ્જાથી તેને પરણાવવા નિશ્ચય કરેછે. શિખંડી તેમ કરતાં વારેછે પણ મહાદેવનું વચન સત્ય થશે એમ સમજાવી એની મા પરણવાની હા પડાવેછે.

પ્રવેશ ૩ જો.—શિખંડીની સ્ત્રી કુસુમાવલીનો પરણવા પછીનો-આનંદ, શિખંડીની મુઝવણ, સ્ત્રી પુરૂષની ભેટાભેટી, શિખંડીનું પોગળ ખુલ્લુ થતાં પોતાની સ્ત્રી પાસે શરમાવું.

પ્રવેશ ૪ થો—દેવતાઓના ભંડારી કુબેર પોતાના સેવક સ્થુણાકર્ણ યક્ષપર તુષ્ટમાન થઇ, તેને વૈભવોથી ભરપુર ઉત્તમ મહેલ બક્ષીસ કરી; તેનું બાકી રહેલું આયુષ્ય આનંદમાં ગુજારવા તેને નોકરીથી ફારકત કરે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.—સ્ત્રીની સાથે પોતાના લગનથી કુસુમાવલીની સંતાપજનક સ્થિતિ, ત્યાં તેની સાસુનું શિખંડીના તપાસાર્થે આવવું, પોતાનો પતિ સ્ત્રી છે, એવું મર્મમાં સાસુને સમજાવવું; પોગળ ખુલ્લું થએલું જાણી રાણીની વિમાસણ.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો—રામસ્વામીના આશ્રમમાં તર્કશંકરે આવી સંન્યસ્તની યાચના કરવી, ત્યાં તેના દીકરા વિશ્રામનો ભેટો; બંને જણનું વનિતા વિશ્રામમાં વખતી પાસે જવું.

પ્રવેશ ૭ મો—કુબેરે સ્થુણાકર્ણ યક્ષને બક્ષીસ કરેલો મહેલ—ત્યાં શિખંડીનું આવવું, તેની દયાજનક સ્થિતિથી સ્થુણાકર્ણનું પ્રસન્ન થવું, અને પોતાની સિદ્ધિના બળથી પોતાનું પુરૂષ ચિન્હ થોડા વખત માટે શિખંડીને આપી તેનું સ્ત્રીપણું પોતે ગ્રહણ કરવું. ચિન્હો બદલાવાથી શિખંડીને પુરૂષના ઉદ્‌ગારો ઉદ્ભવવા, તથા સ્થુણાકર્ણને સ્ત્રીપણાના ભાવ પ્રગટવા. શિકારે નીકળેલ શાલ્વનું આગમન. સ્ત્રી થએલા સ્થુણાકર્ણનું તેના પર મોહાસક્ત થઇ બંનેનું વિહારમાં પડવું, ત્યાં કુબેરનું અચાનક આવવું, સ્થુણાકર્ણને સ્ત્રી રૂપમાં પુરૂષની સાથે

વિહારમાં પડેલો જોઇ. ગુસ્સે થઇ સ્ત્રી તરીકે કાયમ રહેવાનો શાપ આપવો.

પ્રવેશ ૮ મો—શિખંડીનું પુરૂષ બની દ્રુપદ પાસે આવવું, અને માતપિતાનો ભય દૂર કરવો.

પ્રવેશ ૯ મો—અંબાએ સ્થાપેલા વનિતા વિશ્રામમાં વખતી અધ્યક્ષ તરીકે રહેલી છે ત્યાં નવી તથા જોઇતીનું આગમન, તેજ પ્રસંગે તર્કશંકરને લઇ વિશ્રામે પ્રવેશ કરવો; સહુની ઓળખાણ તથા ભેટો.

પ્રવેશ ૧૦ મો—પુરૂષ થઇ આવેલા શિખંડીનો પોતાની સ્ત્રી કુસુમાવલી સાથે પતિ પત્ની તરીકેનો પ્રેમ તથા આનંદ.

પ્રવેશ ૧૧ મો—શાલ્વ તથા સ્થુણાકર્ણી સ્ત્રીનો પ્રેમવિનોદ. ત્યાં શિખંડીનું આવવું, ભીષ્મ પડશે ત્યાં સુધી પોતાને પુરૂષપણું કાયમ રહેશે એવું સાંભળવાથી આનંદ થવો અને મહાદેવના વચનની સત્યતા.

અંક ૩ જો

પ્રવેશ ૧ લો.—મહાભારતના યુદ્ધનો આરંભ. યુદ્ધમાં નિવૃત્ત રહેવાથી સંહાર થતો અટકશે. એમ ભીષ્મને વ્યાસનું સૂચન.

પ્રવેશ ૨ જો.—શ્રી કૃષ્ણ પાસે પાંડવોએ પોતાની દીનતા દર્શાવવી, કૌરવો યુદ્ધ શિવાય માને તેવા નથી જેથી યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત થવાની શ્રી કૃષ્ણે તેમને પ્રેરણા કરવી.

પ્રવેશ ૩ જો—કુરૂક્ષેત્ર. અર્જુનને પોતાની સામે લડવા ઉભેલા સંબંધીઓને જોવાથી મોહ થવો, શ્રી કૃષ્ણે ગીતાનો ધર્મોપદેશ કરી રણ યુદ્ધ કરવા તેને દ્રઢ કરવો.

પ્રવેશ ૪ થો—દુર્યોધન રણસંગ્રામમાં પાંડવોથી ત્રાસ પામી ભીષ્મને રક્ષા કરવા વિનવે છે, ભીષ્મ દશ દિવસ મહા સંહાર કરી છેવટ શિખંડીને સામો જોઈ પ્રહાર કરતા નથી પણ શિખંડી પૂર્વના વેરનું સ્મરણ આપી તેને મારે છે, ભીષ્મ પડે છે. જેથી શાપની અવધ પૂર્ણ થવાથી શિખંડીને તેનું સ્ત્રી ચિન્હ અંગીકાર કરી પોતાને મુકત કરવા સ્થુણાકર્ણ યક્ષનું અદ્રશ્ય રહી સૂચન.

પ્રવેશ ૫ મો—શાલ્વ તથા સ્થુણાકર્ણી સ્ત્રીનું છુટા થવું, આકાશ માર્ગથી અચાનક અંબાનું આવવું, શાલ્વને સ્વયંવરમાં પ્રથમ જે વરમાળ આરોપવાની હતી તેજ વરમાળા મહા વિટંબના ભોગવી પૂર્વના સંકલ્પ બળથી શાલ્વને આરોપવી, બંનેના મનની શાન્તિ અને તેથી ઉપજતો પૂર્ણાનંદ.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો—ભીષ્મ બાણશય્યાપર—સહુને લડાઇથી નિવૃત્ત થવા ઉપદેશ કરવો. પાંડવોને ધન્યવાદ આપવો, જેથી દૂષીલા કૌરવોનું ગુસ્સે થઈ ચાલ્યા જવું; ભીષ્મનો અંતકાળ. તેની છેવટની ઇચ્છાનુસાર શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માના ચતુર્ભુજ સ્વરૂપના દર્શન અને નાટકની સમાપ્તિ.

મુખ્ય પાત્રો.

ભીષ્મ—હસ્તિનાપુરના શાંતનુ રાજાના પુત્ર.

વિચિત્રવીર્ય—શાંતનુનો નાનો પુત્ર, ભીષ્મનો ઓરમાન ભાઈ.

વ્યાસ—પરાશર મુનિના પુત્ર, સત્યવતી (મત્સ્યગંધા) થી ઉત્પન્ન થએલા,

નારદ—બ્રહ્મઋષિ.

શાલ્વ—શાલ્વ દેશના રાજા.

કાશીરાજા—અંબા, અંબાલિકા તથા અંબિકાનો પિતા, કાશીનો રાજા.

કુબેર—દેવોના ભંડારના અધ્યક્ષ.

સ્થુણાકર્ણ—કુબેરનો સેવક. (યક્ષ)

દ્રુપદ—શિખંડીનો પિતા, દ્રુપદ નગરીનો રાજા,

શિખંડી—અંબાનો પુનર્જન્મ, દ્રુપદનો પુત્ર.

શ્રીકૃષ્ણ—દ્વારિકાધીશ, પાંડવોના સહાયક.

દુર્યોધન, **દુશ્શાસન**—ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો, કૌરવો.

શકુનિ—દુર્યોધનનો મામો.

દ્રોણ—કૌરવોને ધનુર્વિદ્યા શીખવનાર આચાર્ય.

યુધિષ્ઠિર, **ભીમ**, **અર્જુન**, **સહદેવ**, **નકુલ**—પાંડવો.

લક્ષ્મીવંત—લક્ષ્મીના મદમાં ચકચુર રાજા.

પરશુરામ—વિષ્ણુ ભગવાનના છઠ્ઠા અવતાર જમદગ્નિ મુનિના પુત્ર.

હોત્રવાહન—અંબાના પિતામહ (વાનપ્રસ્થ થએલા)

તર્કશંકર—બ્રાહ્મણ.

વિશ્રામ—તર્કશંકરનો પુત્ર.

અંબા
અંબાલિકા
અંબિકા } કાશીરાજાની પુત્રીઓ:

સત્યવતી—ભીષ્મની ઓરમાન મા, શાંતનુની રાણી, (મત્સ્યગંધા)

દ્રૌપદી—દ્રુપદરાજાની પુત્રી, પાંડવોની સ્ત્રી.

દ્રુપદરાણી—દ્રુપદરાજાની રાણી, શિખંડીની મા.

સ્થુણાકર્ણી—શાપીત થએલ સ્થુણાકર્ણ યક્ષ, સ્ત્રી રૂપે.

વખતી
નવી } તર્કશંકરની સ્ત્રીઓ.

જોઈતી—તર્કશંકરની સ્ત્રી વખતીની દીકરી.

તે શિવાય—સ્વયંવરમાં આવેલા રાજાઓ, સેવકો, સૈનિકો, વસુઓ, ઋષિયો, બ્રાહ્મણો, યક્ષો, રામસ્વામી, સખીઓ, દાસીઓ, વારાંગનાઓ, ગંગા, વગેરે.

ભીષ્મપિતામહ નાટકનાં ગાયનો.

સૂત્રધાર— મંગળાચરણ.

નમું નિરંજન ઇશ તમોને, જ્યાં જોઉં ત્યાં તું નો તું.
નિરાકાર સાકાર ભાસે, સ્વઇચ્છાએ તું પ્રકાશે;
નેતી નેતી વેદ પોકારે, ગુણાતીત તે તું નો તું— નમું.
જનસમાજની કર તું શુદ્ધિ, ગુણુ ગ્રાહકની પ્રગટે બુદ્ધિ;
ઘટ ઘટ વ્યાપક રહ્યો હૃદયમાં, આત્મસ્વરૂપે તું નો તું— નમું.

બાળાઓ— ૨

ગ્રહસ્થાશ્રમની શોભા સઘળી, નારીથી સચવાય;
તે નારીને કહો નઠારી, એ કેવો અન્યાય—ગ્રહસ્થાશ્રમ.
અવનિમાં ઉપજ્યાં બે સાથે, પુરૂષ પ્રકૃતિ રહ્યાં સંગાથે;
વંશ વૃદ્ધિ જેના થકી થાય, એથી ઉત્તમ કયું કહેવાય;
તે નારીને—ગ્રહસ્થાશ્રમ.

નારી વિના કહો કોણ નિપજ્યા, સાર્વભૌમ પણ એથી ઉપજ્યા;
ધ્રુવ પહ્‌લાદ અને યદુરાય, એની પણ નારી મા થાય;
તે નારીને—ગ્રહસ્થા.

જગતની જે આદ્યશક્તિ, નારી રૂપે પ્રત્યક્ષ પ્રગટી;
ગૃહણી ગૃહ દેવી ગણાય, રિદ્ધિ સિદ્ધિ સ્ત્રી સમજાય;
તે નારીને—ગ્રહસ્થા.

અંબા વગેરે— ૩

મંગળ કરજો મહેશ્વર, જય જય શંકર ઉમાપતિ—જય જય.
વિષધર વિષહર વિષયન ચહાતી,
ગૌરી નાથના ગુણને ગાતી;
દેજો નિર્મળ મતિ (૨) શંકર.
મદ નારિ અરિના મદ હરજો,
ત્રિપુરારિ રિપુને સંહરજો;
શુદ્ધ ભાવે કરૂં સ્તુતિ (૨) શંકર.

અંબા— ૪

કોઈ કાઢો જળ બહાર, મારો હૈયાનો હાર;
હૈયાનો હાર, જોબનીયાનો શણુગાર—કોઇ.
મોંઘા મૂલનાં મારાં મોતી નંદાશે,
કચરે પુરાઇને કચરાળાં થાશે;
કાંઠે ઉભી હાર તણી આશે,
કરૂં છું પોકાર, હું કરૂં છું પોકાર—કોઇ.

શાલ્વ— ૫

માનું માનું મધુરી આભાર, તમારો— માનું.
દીલ દેખી તમારૂં ઉદાર,
અપાર દીલ દેખી તમારૂં ઉદાર— માનું.

અંબા—આજ પામી હું હૈયાનો હાર,
એ છે મોટો તમારો ઉપકાર;

શાલ્વ—તમારો હાર તમને આપ્યો, એમાં ઉપકાર શાનો?

અંબા—હારને બદલે હાર આપ્યો, તેમાં ઉદારતા શાની?
પરખી પરાક્રમ પ્રેમે,
આ દીલ હવે દીધું મેં તમને દીલદાર (૨) માનું.

શાલ્વ— ૬

સહુ સહુને રૂપાળા માને, એહ જગતની બલિહારી;
રૂપગુણની ખરી પરીક્ષા, કરશે કન્યા વરનારી.
મનથી માન્યું તે રૂપાળું, ભલે હોય બીજું ગુણવાળું;
તો પણ શ્યામા જુવે ન સામું, હાંસી કરશે તુચ્છકારી–રૂપ.

બીજો રાજા—રમણી રસીલી રંગમંડપમાં, હાર અરપશે આવી સમીપમાં;
મહીપતિ મોટા મુછ મરડતા, જોતા રહેશે ખોંખારી–રૂપ.

શાલ્વ—અંબા ભૂપતિને દઇ તાળી, શાલ્વ ઉપર હું ગઇ છું વારી;
નિરાશ થઇ સહુ વીલે મુખે, વિદાય થાશે અહંકારી–રૂપ.

લક્ષ્મીવંત— ૭

ભૂમંડળમાં સરવે જોયા, લક્ષ્મીને ભજનારા:
શ્રીમંતના પગલાં પણ સારાં, નિર્ધન મુખ નઠારાં—ભૂમંડળ.
ધનવાન ઘેર ધક્કા ખાતા, સરસ્વતી સુત ગુણના જ્ઞાતા;
લક્ષ્મી તન મૂરખ પૂજાતા, વિદ્યા ઉપાસક સૂકાત—
ધન્ય ધન્ય છે લક્ષ્મી માતા, અકળકળા તારી વિખ્યાતા;
વાહ, વાહ, વાહ—ભૂમંડળ.

રાંડ ભાંડ નાટક કરનારા, શોધે શ્રીમંતને ગાનારા;
અમૂલ્ય વીંટીના જોઇ ચમકારા, ખમા ખમા કરે બ્રાહ્મણ સારા;
અવગુણ સઘળા ઢાંકી નાંખે, પૈસાના સઘળે પોબારા—ભૂમંડળ.

સખીઓ— ૮

બની ઠની ચાલીરે, પ્રમદા પ્રેમ બગીચે રમવા.
માળણુ વેષ ધરીને શાણી,
લેવા સુમન મન હરખાણી;
રમણી રસીલી રસરાણી— બની ઠની.
પુષ્પ ગુલાબ પસંદ કરવાને,
મનનો માન્યો વર વરવાને;
પરખી પુરૂષ પુણ્યશાળી— બની ઠની.
શોભાવે રૂપ રંગ, લોભાવે અંગ ઢંગ;
કીર્તિ દિગંતમાં પસારી;
એવા નરેશ પુષ્પ કાશીના બાગમાં,
ખીલ્યા ખીલાવતા કુમારી સાહેલડી—શોભાવે.
પેખી પ્રિય ગુલાબ, ગાંડી થઇ ગુલદાવદી;
દીસે ન રહેતાં દાબ, પિયુ પિયુ ઝણકે સુંદરી.
પિયુનો પ્રેમ પરાગ, જગ છવરાઇ છલકતો;
ઝીલીએ અનુરાગ, રમણી રસ સાગર બની—બની ઠની.

અંબા— ૯

એક પત્નીના પિયુની પ્રેમી, ભૂષણુ સૃષ્ટિનું લેખાય;
એ દંપતીના લાડ કોડ સહુ, સંસારે સુખથી સચવાય.
પરખી પ્રેમ અખંડ પ્રભુ પણ, સંકટ સમયે કરે સહાય;
જુઓ સુકન્યા સાવિત્રી જે, સતીમાંમુગટ મણિ દેખાય—એ દંપતી.
એક પત્નીવ્રત રામચંદ્રનું, પામ્યાં જનક સુતા જ્યાં ન્યાય;
અખંડ પ્રેમ વડે એ દંપતી, ઇશ્વર રૂપે બધે પૂજાય—એ દંપતી.

સખીઓ— ૧૦

રૂડા રૂપાળા બહુ બહુ જોયા, પણ અંતરના મેલા;
ઉપર ઇંદ્રામણા સરીખા, અંદર ઝેર ભરેલા.
ચંદન વૃક્ષે સાપ રહે તેમ, સજ્જનમાં દુર્જન ખળ છે;
સુગંધથી સમજાશે સઘળા. કસ્તુરી કે કાજળ છે—રૂડા.
કરી આકરી પુરૂષ પરીક્ષા, ગુણના સાગર ગોતી લ્યો;
તજી શંખ શેવાળ સમાને, મહા મુલ્યનાં મોતી લ્યો—રૂડા.

અંબિકા, અંબાલિકા— ૧૧

ન્યારા ન્યારા ઉભરાણા, ટોળે ટોળાં ભરાણા;
તેના ઠામ કે ઠેકાણા, જાણ્યા વિણ વરશું નહિ—ન્યારા.
રૂપરંગ પર મોહી, મરે પતંગ દીપક જોઇ;
મિથ્યા તેજમાં અંજાઇ, કંઠે હાર ધરશું નહિ.—ન્યારા.
શુદ્ધ ક્ષત્રિય વર જોશું, મનહર ગુણિયલ પર મ્હોશું;
દીવો હાથમાં લઇ બહેની, કુવામાં પડી મરશું નહિ.—ન્યારા.

ભીષ્મ— ૧૨

હરૂં સ્વયંવરનાં સ્ત્રી રત્નો, બતાવું બળનો પ્રૌઢ પ્રતાપ;
ક્ષાત્ર ધર્મથી ધરા ધ્રુજાવું, વીર હાક દઇ છાપું છાપ.
ક્ષત્રિય યોધો ખરો હોય તે. ભલે બાથ ભીડે મુજ સાથ;
વીર જનેતાના જાયાને, બતાવવા ઉભો છું હાથ.
કન્યા હરૂં કુંવારી આજે, બ્રહ્મચારી ગંગાનો બાળ;
હામ હોય તે જુઓ ભીષ્મનું, યુદ્ધ પ્રચંડ મહાવિકાળ—હરૂં.

વિચિત્રવીર્ય— ૧૩

ચિન્તવન ચતુરાનું કરતાં, જોવાનું થયું તુરત મન;
જોતાં પ્રગટી પ્રબળ ઇચ્છા, કરૂં ક્યારે આલિંગન.

મોહિની આશી છે અદ્દભુત, હરે નયન કટાક્ષે શુધબુધ;
અનુભવું શું સ્વપ્ન રૂપ, રાજકુંવરી ત્રણે અનુપ.
દોડે મન્મથ હુંથી આગળ, અધરનું લેવા ચુંબન—ચિન્તવન.

અંબા વગેરે— ૧૪

બળવાન વિધિના લેખ, બહેની, બળવાન વિધિના લેખ;
એમાં થાય નહિ મીન મેખ— બહેની.

અંબા—એક ગુલાબનાં ફુલડાં બહેની, માળીની છાબે વેચાય;
એક ચડે મહાદેવને, બીજું પગ તળે કચરાય— એમાં.

સખીઓ—પંખીના મેળાની પેઠે પિતા ઘેર, પુત્રીઓ ભેગી થાય;
પિયર મેળો બે પહોરનો, તજી ભાગ્ય લખે ઘેર જાય—એમાં.

તર્કશંકર— ૧૫

જોઇ લ્યો કરમની કઠણાઈ, બે નારીના નાથની નવાઇ (૨)
એકમાં ન ફાવ્યા, ત્યાં બીજીને લાવ્યા; એ પણ એનાથી સવાઇ—
બે નારીના.
શોકય શોકયોનો ખાર, એનો આવે ન પાર; ભરી આંખોમાં મણ-
મણ રાઇ—બે નારીના.
ભૂલે ચૂકે ન વરશો, બે નારી ન કરશો; ખરી દઉં છું રામ દુવાઇ—
બે નારીના.

શાલ્વ— ૧૬

રામા બળહારિણી, પુરૂષ મન મારિણી (૨)

* * *

સુખ સમજીને ઇચ્છી શ્યામા,
પણ હરતી વપુ કાન્તિ વામા;
શરીર સારિણી વિદારિણી— પુરૂષ.

અંબા— ૧૭

શી શિર જોરી શાલ્ત્ર તમારી, ધિક્ક ધિક્ક છે કહું પોકારી;
નમેરા નરની ક્યાં થઇ નારી, વિધાતાએ કરી ખુવારી—શી શિર.
પોતાને સદ્‌ગુણી માને, અબળામાં અવગુણ જાણે;
દગો દીઓછો ખરેજ ટાણે, વચન ભંગ કરો આવચારી—શી શિર.
હાર અરપતાં ક્યાં ભોગ લાગ્યા, હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં;
મોત ન આવે મોંઢે માગ્યાં, કાઢો છો તમે તુચ્છકારી—શી શિર.

વખતી— ૧૮

ચાલો ચાલો મંદિરીયે મારે, નહિ જાવા દઉં શોકયને દ્વારે (૨)

નવી—

તાણાતાણીમાં પડશે પ્રભાત, (૨) વધી જાવી છે વાત;

તર્કશંકર—ત્રુટી જાય એ હાથ દુઃખ ભારે—નહિ.

તુંતે જક્ષણી કે ભક્ષણી ?

વખતી—ભક્ષણી ભોગ લઇ હારે,

તર્કશંકર—મને ટાંકામાં પાડશો અત્યારે—નહિ.

નવી—મૂકય મૂકયને શોકય એનો હાથ (૨) મોડી થઇ છે રાત;

તર્કશંકર—હવ ખાઇશ લાત આવારે—નહિ.

તર્કશંકર— ૧૯

જગમાં મેં જોયું દુસ્કરમાં દુસ્કર નારી વશ કરવીરે.
લાખ ટકાના લાડ લડાવો, આપો ધનની કુંચી;
ફુલ શય્યામાં રાખો તો પણ, કહેશે મુજને ખુંચારે—જગમાં.
સુવર્ણ ક્યારે કસ્તુરીનું, ખાતર દઇ પોષાય;
અમ્રત પાશો તોય લસણની, ગંધ કદી નહિ જાયરે—જગમાં.
હાથી પર અંકુશ કર્યો, કરી ઘોડા કાજ લગામ;
સ્ત્રી અંકુશ કરવા ટાણેશું, પ્રભુ ગયો તો ગામરે—જગમાં.

અંબા— ૨૦

મારા અંતરની અભિલાષા, ભીષ્મે નષ્ટ કરી હરી જાતા;
મારૂં જીવીત કર્યું ઝેર (૨) ક્યાં જઇ વિરામું દુઃખી દુહિતા.

લાડે કોડે ઉછેરી પ્રેમથી, પરણાવવા પતિ સાથ;
રચ્યો સ્વયંવર ધામધુમથી, ઉપજ્યો ત્યાં ઉત્પાત—મારા.
સાસરે શોભે પુત્રી પનોતી, રૂડું શોધે મા બાપ;
વણુસાડયું સુખડું ભીષ્મે અમારૂં, એહ બાળે સંતાપ—મારા.

અંબિકા, અંબાલિકા— ૨૧

થયાં પ્રફુલ્લ મન પાતળીયા, જોઇ મનના મનોરથ ફળીયારે—થયાં.
પ્રેમ બગીચે પુષ્પ ચુંટવા, જાતાં મન હરખાતાં;
કર્મ સંયોગે અદ્ધર ઉઠાવ્યાં, રહ્યાં ચુપ ગભરાતાં.
જ્યાં હતો સંબંધ અમારો, તે મેળ મળ્યો મન ધાર્યો;
દર્શન કરતાં નયનો ઠરીયારે— થયાં.

વિચિત્રવીર્ય—

પ્રેમ અખંડિત ચંદ્ર કુમુદનો, પ્રેમ કર્યો નથી થાતો;
જેમ પ્રવાહ મહા સરિતાનો, સાગરમાં વહી જાતો.
છે પ્રેમ મહા મદમાતો, નથી કોથી બાંધ્યો બંધાતો;

અંબિકા / અંબાલિકા }—મન માન્યા મોહન મળીયારે— થયાં.

અંબિકા / અંબાલિકા }— ૨૨

અરે આશું બોલો પિયુ, હેત વીરાનું સાચું;
એની હુંફે હુંફે રાચું; હું તો (૨) હેત.
પાળી પોષી વિધ લાડ લડાવી, વળી પળપળમાં સંભાળી;
જેને પિયરમાં ભાઇ, તેને રોજ રોજ દીવાળી—હેત.
ભાઇ વિનાનું પિયર સુનું, વળી નણુદલ કહે ભોજાઇ;
પસલી પુરે ભાઇ પનોતો. ભીડમાં ભલો ભાઈ—હેત.

અંબિકા / અંબાલિકા }— ૨૩

મુગટ મણિ વહેલા જઈ આવો, સલુણા સાહેબા મારા;
રણ સંગ્રામ જઇ ગજાવો— **સલુણા.**

બાંધવનું પડખું દીપાવજો, સત્યવતી કુખ શોભાવજો;
ઋષિ રોષને શમાવો— સલુણા.
પ્રિય પતિ વિજયી આવજો, તમે અંબાને સમજાવજો;
કુરૂક્ષેત્રમાં સિધાવો— સલુણા.

અંબા— ૨૪

નમસ્કાર છે ગુરૂજનોને, સુણો પ્રતિજ્ઞા મારી;
અબળા છું પણ પ્રબળા સમજો, સ્ત્રી હઠ વિચારી.
છું પરશુરામની ફરશી, તે ભીષ્મ લોહીની તરશી;
સરવે—સાહસ બાળા નહિ કર એવું, ભીષ્મ બ્રહ્મચારી;
અંબા—બ્રહ્મચારી પણ જોશે પ્રભુતા, સ્ત્રી સીતમગારી—નમસ્કાર.
સ્ત્રી ધર્મ મારો વણસાડયો. ભીષ્મે ભવ મારો બાળ્યો,
સરવે—કર ક્ષમા ભવાની ભીષ્મને. કુરૂ નંદન વ્રત ધારી;
અંબા—વ્રત ધારી જોશે સ્ત્રી પરચો, કોપી મહાકાળી—નમસ્કાર.
હું પ્રસન્ન શિવને કરીશ, મુજ ભુજાથી ભીષ્મ હણીશ;
વર મેળવી પુરૂપ બનીને, વેર હું લેનારી—નમસ્કાર.

આકાશવાણી— ૨૫

લિંગ શરીર અંબાનું, ચાલ્યું કર્મે નવીન તન ધરવા;
દ્રુપદને ઘેર જન્મી, શંકર વરથી ભીષ્મને હરવા.
અચેત દેહ અહિં રહેશે, જીવ જન્મીને કર્મો ભોગવશે;
ફરી પુરા સંકલ્પો, ફરી દેહ અંબાનો મેળવશે.

અંક ૨ જો.

નારદ— ૨૬

મમ રણ સત્ય શ્રી હરિ (૨)
ચંચળ ચતુરા યુધ ચરણામ્બુજ,
જ્યાં મમ વૃત્તિ ઠરી ઠર—મમ.

ગોપાલન ગોવિંદ ગદાધર,
રમા રમણ રૂકિમણી રાધાવર;
આનંદ ધન યદુ નંદન,,
દરશ ચહે ચિત્ત ફરી ફરી.—મમ.

નારદ--

૨૭

હઠે ચડયાં જણ ચાર, વાર્યાં તેતો નવ વળે,
નૃપ જોગી સ્ત્રી બાળ, મુવા સુધી હઠ નવ મૂકે.
રાજા જોગી બાળ, શાંત રહેનારા, કળા કૌશલ્યથી વશ હોનારા;
અબળાનું ઔષધ કોઇ ન જાણે, માથું ફુટે કુટે સુંદર પાણે—રાજા.
ખુશામતે રીઝતો ભૂપાળ, માતા મનાવે હઠે ચડયું બાળ;
જોગી સેવાથી કદીપણ રીઝે, વનિતા વસમી વેણમાં ખીજે—રાજા.
રામા રહેશે તો આપ વિચારી, ચાલે નહિ તેમાં બાપની કારી;
ધાર્યું પોતાનું એ નિશ્ચે કરશે, હઠે ચડી કોઇથી નવ ડરશે—રાજા.

શિખંડી—

૨૮

હરખી હિંદુ પરણી મંદિર માંહે, શણગારે હું અંગને સોહાવું રે,
લલવટ ટીલડી નેણ સારૂ, મોતીડે ચોક પુરાવું—કયારે,—હરખી.
નીલાંબર અંગે ઓપતું, પાગે નેપુર ઝણકારરે;
કર કંકણ ઝાંઝરીયાં ઝમકે, ઉર પર લટકે હાર--કયારે,—હરખી.
ચંપા વર્ણી સુંદર ચોળી, વળી માંહે ભાત ભરાવું રે;
પાતળીયાને પ્રીતે ભેટું, રૂમ ઝુમ કરતી આવું--કયારે—હરખી.

શિખંડી—

૨૯

સ્ત્રી શરીરનાં લક્ષણો મારાં, શી રીતે છુપાશે;
નિતંબ મોટા કેડ પાતળી, યુવા કેમ જળવાશે—માજી.
નેત્ર બાણ મારાં નહીં છુપે, રમણી સમજી જાશે;
જોબન મારૂં હસ્ત મેળાપે, જરૂર ઉન્મત થાશે--માજી—સ્ત્રી.
પોગળ મારૂં જરૂર ત્યાં તો, કન્યાને પરખાશે;
સાસરીયામાં થશે ફજેતી, જીવ રખેને જાશે--મારો—સ્ત્રી.

સખીઓ— ૩૦

મીઠી મીઠી આંબળીયાની ડાળરે, કોયલડી ટહુકા કરે;
સુણેના સાસુડીનો બાળરે, સાદ તાણી તાણીને મરે.
કોણ જાણેરે એનો વિરહિણીનો વેશ,
વીતી જાણેરે જેનો પિયુડો પરદેશ;
ન રહે ભાન તેને લેશ (૨) ઘેલી ફરે છુટે કેશ—વીતી જાણેરે.
જ્યાં મન સાથે મન મળ્યું, ત્યાં તન મન ધન ડુલ;
અન ઘડથી અંકાયના, પ્રીત લડીના મૂલ. કોણ જાણેરે—મીઠી મીઠી.

કુસુમાવલી— ૩૧

પરણી વર કન્યા રમે, રજની રતિ રંગ ભોગ;
સ્વર્ગ સુખ કેમ પરહરો, પ્રથમ ગત વિયોગ.
આઘા આઘા શું જાઓ છો રીસમાં, શું જોડયું છે ચિત્ત જગ દીશમાં;
શીદ પરણ્યા પિયુ ત્યારે પ્રીતથી, રહેતું હતું કુંવારા એક ચિત્તથી—આઘા.
લ્યો લહાવો અવસર રૂડો જાય છે, મારા મનડામાં કાંઇ કાંઇ થાય છે.
જાણે ચુંબન આપું બીડું બાથમાં, રમશું રજની રૂડી પિયુ સાથમાં—આઘા.

કુસુમાવલી— ૩૨

ધન્ય ધન્ય દહાડો આજનો. સોહાગણ કીધી વહાલેરે;
દુધે ત્રુઠયા મેહુલા. મંદિરમાં મોહન મહાલેરે.
આગળ ઉભી વાયુ ઢોળું હું, મારામનમાં હરખી;
ફુલી અંગમાં ભોજન કરતાં, સુંદરવરને નિરખી—મોહન.
મરકડલો કરી સણગટ વાળું, સુંદર સેજ સમારૂં;
પાતળીયાના પગલાં પ્રેમે, મારા ઉરપર ધારૂ—મોહન.
વાલમ સાથે તાળી દેતાં, ખળકે કંકણ ચુડી;
સ્વામીનાથ સંગાથે સંગમ, રમશું રેણી રૂડી—મોહન.

કુસુમાવલી— ૩૩

ના, ના. નહિ જવાય રંગ રસીયા (૨)
રંગ રસીયા, હવેતો ફસીયા:
સગુણા સમ મારા, જો અહિંથી ખસીયા--નહિ.
કામણગારા મોહન મારા, મુજ અંતર વસીયા;
હાવ, ભાવ, લ્હાવની રસીએ કસીયા--કસીયા નહિ.

કુસુમાવલી— ૩૪

જેનાં કામ તે જે કરે, અવર થકી નવ થાય;
શીયાળથી ગજ નવ મરે, બગલા હંસ ન થાય.
કદી નારીના નર બની આવશો,
તોય મારા અંતરે નહિ ભાવશો;
કરો કોટી ઉપાય (૨) રમણીને નહિ રીઝાવશો.

કુસુમાવલી— ૩૫

કન્યા સાથે કન્યા વરી ત્યાં, જોવું અને રોવું;
જોઇ પરસ્પર પળપળ બળવું, જીવીત વૃથા ખોવું (૨)
અરેરે, જોવું અને રોવું.

તન મન બળતું નિશદિનરે, ક્ષણક્ષણ મદન શર દુઃખદે;
શું સહેવું, ક્યાં કહેવું—કન્યા.

સ્ત્રીનું સુખ છે પુરૂષમાં. નરનું સુખ છે નાર;
મુજને એથી ઉલટું, સુધરે શું સંસાર—તન મન.
બગડયો ભવ અમ બેઉનો, ક્યાં જઇને કહેવાય;
મુંગાને સ્વપ્નું થયું, સમજી સમજી પસ્તાય--તન મન.

સખીઓ— ૩૬

જખમનાં દરદો જખમી જાણેરે, વિણ જખમી શું જાણે;
મરદના ઘા તો મરદ વખાણેરે, કાયર શું જાણે.
આમ્ર સ્વાદમાં કોકીલ માણે, મેના દાડમ દાણે;

હરખી હરખી હંસ કમળના, કોમળ તંતુ તાણેરે—
બગલા શું જાણે—જખમનાં.
પતિ પત્ની માણે રતિ રસમાં. કામદેવને બાણે;
શું સમજે તે જોગી જન્મના, જે જગ મિથ્યા જાણેરે—
જાણે તે જાણે—જખમનાં.

શિખંડી— ૩૭

ક્યાં ગઇ મમ ભીરૂતા, મૃદુતા વનિતાના ક્યાં ગયા વિચારો—ક્યાં ગઇ.
ધન્ય ધન્ય છે પુરૂષ પણાને, સ્ફૂરે અતિ ઉત્તમ વિદગારો—ક્યાંગઇ.
લઘુતા મમતા પટુતા કટુતા, અતિ ચંચળતા થઇ નિરમૂળ;
સ્થિરતા ધીરતા સમતા સાથે, પામી પુરૂષપણું અનુકૂળ-ક્યાંગઇ.
બતાવું જઇને પૂણ પરાક્રમ, માનિની નામદને કરૂં મ્હાત;
મદન જંગમાં રંગ જમાવી, કરૂં સુંદરીનું મન શાંત—ક્યાંગઇ.

સ્થુણાકર્ણી— ૩૮

આ સ્ત્રી સ્વરૂપને જોતાં જોતાંમન મારૂં હરખાય,
પ્રગટે ઇચ્છા નવનવી ઉર, આનંદ અત ઉભરાય.
વસ્ત્ર ભૂષણ ધારણ કરવા મન મારૂં લલચાય;
ચંચળ ચિત્ત રતિ સુખ માટે, અત અધીરૂં થાય.—આ સ્ત્રી.
લીધો મેં અનુભવ બંનેનો, ઉત્તમ સ્ત્રી સમજાય;
સ્ત્રીથી નર સંસાર સુધારે, નહિ તો ભવ અથડાય —આ સ્ત્રી.

૩૯

સ્થુણાકર્ણી—ખીલ્યો ખીલ્યો જોબનીયાનો બાગ, આ સ્થિર સ્થાનક છે;
શાલ્વ—તારા પ્રેમનો પુષ્પ પરાગ, જુદીજ બાનક છે.
સ્થુણાકર્ણી—તેમાં થાઓ મુસાફર સ્થિર, ખેલ શું પુષ્પ દડે;
શાલ્વ—ઢોળો શીતળમંદ સમીર, સુંદર પાલવડે.
સ્થુણાકર્ણી—દઇશ તાંબુલ મારે હાથ, પ્રેમ રસ પીવાને;
શાલ્વ—હંચશું હિંડોળાખાટ, અધરામ્રત લેવાને.
સ્થુણાકર્ણી—મારા સ્નેહને ઝુલેઝુલ, જોબન ઝુકી રહ્યું;
શાલ્વ—દિન રાત કહે તે કબુલ, મધુરૂં તારૂં કહ્યું.—ખીલ્યો.

કુબેર— ૪૦

નસીબ સદા બળવાન, મનુષ્યનું નસીબ સદા બળવાન.
પુરૂષાર્થ તેં કર્યું સેવાનું, અર્પ્યું ઉત્તમ સ્થાન;
ભાત ભાતના ભોગો અર્પ્યાં, આરામ બદલ ઉપાન—મનુષ્યનું.
અઢળક ધન અર્પે ચાકરને, માલીક કદરદાન;
ચાકર કર્મે ચાકરી તે, કેમ લીયે આરામ—મનુષ્યનું.

યક્ષો—કદરદાનની સેવા છોડી, સ્ત્રી બન્યો સેતાન,
પગ ચપી કર નિત્ય પતિની જા જાન કર કુરબાન—મનુષ્યનુ.
શેઠ રીઝયા તારા પર પુરા, દીધાં અમૂલ્ય દાન;

સ્થુણાકર્ણી—
ધર્મ કરતાં ધાડ આવી. શાલ્વ તેના જમાન—મનુષ્યનું.

શાલ્વ—પ્યારી અંબા છાયારૂપે પણ, અંતે થઇ તું તુફાન;

સ્થુણાકર્ણી—
અંબા નહિ કહો સ્થુણાકર્ણી, મારા તો બે દિના મેહમાન—
મનુષ્યનું.

શિખંડી— ૪૧

ઋતુ ઋતુના રસ જાણું છું, નવરસના સુખ માણું છું—ઋતુ.
કામ તંત્ર રતિ ક્રીડા કળબળ, ચાલતહાવ રસીક ભાવ વૈભવ;
ભૃકુટિ ભંગ નયન રંગ પ્રસંગ, અનંગ સ્થળ જાણું છું—ઋતુ.
ચોસઠ કળા પ્રવીણ નર નિરખો, કોકશાસ્ત્ર પારંગત પરખો;
ભોજન પાન પ્રમોદન સ્નેહન, જળ ક્રીડા જાણું છું—રૂતુ.

સ્ત્રીઓ— ૪૨

વિશ્વ વ્યાપક બ્રહ્મ તમને નમીએ વાર વાર,
ભવાબ્ધિમાં ભટકી ભટકી થાકયાં હે કીરતાર—વિશ્વ.
દોષ ટાળો દીન દયાળ, છઇએ નિરાધાર;
પતિ વિનાની પત્નીઓનો, વૃથા આ અવતાર.
અસાર છે સંસાર સુખ, દુઃખનો નહિ પાર;
શરણુ સાચું શિવ તમારૂં, અહીં છોડયાં ઘરબાર—વિશ્વ.

શિખંડી— ૪૩

કાન્તા સંતુષ્ટ કરૂં આવ હર્ષથી,
મારી મનહરિણીથી કંઇ અધિક નથી—કાન્તા.
તનમન બલિહાર કરૂં પ્રાણ પાથરૂં,
મધુર અધર પાન કરી હૃદયમાં ધરૂં—કાન્તા.

કુસુમાવલી—ધન્ય ધન્ય મુજ ભાગ્ય, સહુ મનોરથો ફળ્યા,
પ્રણય પિયુષ પામી પિયુ, વિરહ દુઃખ ટળ્યા—કાન્તા;

શાલ્વ— ૪૪

તારા સમજો તારણી તું મને, સહુથી લાગે વહાલી વહાલી (૨)
ત્વણુ તેડયો તારા મંદિરમાં, જો હું આવ્યો ચાલી—તારા.

સ્થુણાકર્ણી—વહાલ વિનાનાં વખાણુ કરે, તેનું મુખ ન ગમે દીઠું;

શાલ્વ—પ્રીતલડીનું વાંકુ વચન પણ, લાગે મુજને મીઠું,
તારૂં મુખડું મલકે પળકે પળકે રસ છલકે નહીયાલી—તારા.
પ્રેમ પાશમાં બંધાયો તે, કેમ શકું હું નાસી;
નાચું છું તું જેમ નચાવે, ભલે કરે જગ હાંસી,

સ્થુણાકર્ણી—
શાને મનહર મારા કામણગારા શરમાવો ગુણશાળી—તારા.

શાલ્વ— ૪૫

ધન્ય ધન્ય છે અંબા તુજને, સ્ત્રી હઠ તારી સાચી;
પ્રેમ ભંગ કરી અન્ય વરી નહિ, તેથી મુજને રાચી.
રાજપાટ છોડી તુજ કરણ, ભટકયો જંગળ જંગળ;
મળતાં તારી છાયા મુજને, વર્ત્યો આનંદ મંગળ.

સ્થુણાકર્ણી—અંબા છાયા બની પ્રેમદા, કરૂં તમારૂં પૂજન;
પતિવ્રતાના ધર્મ પ્રમાણે, અર્પ્યું તન મન ધન.

શિખંડી—પ્રેમ પરીક્ષા પૂર્ણ આપી તેં, ખરી હતી કે ખોટી;
જન્મોજન્મના આપ પતિ છો, એ મુજ પ્રેમ કસોટી—ધન્ય.

અંક ૩ જો.

ભીષ્મ— ૪૬

અજાણ્યું નથી કાંઇરે અંતર્યામીથી,
ગુહ્ય ગુહ્યામાં ગુપ્ત કરેલો, સારા સાર વિચાર;
તે પણ સાક્ષી શ્રી હરિ સહુના, જાણો છો જગદાધાર—અજાણ્યું.

વ્યાસ— પ્રભુ તણે દરબારે મળશે, પુણ્ય પાપનો ન્યાય;
દુધનું વળતર દુધમાં વળશે, પાણીનું પાણીમાં વળાયરે—અંતર્યામી.

વ્યાસ— ૪૭

અહો ધર્મ કર્મ વિણ અખંડ સુખડાં કયાં મળશે કયાં મળશે,
પરભવનાં પાપો કયાં બળશે, તન મનના તાપો કયાં ટળશે—અહો.
ઉંચું જોતાં નર આખડશે. નીચું જોતાં ઉંચા ચડશે;
પોતાનું પોતાને નડશે, નહિ જળમાંથી માખણ જડશે,
હરિ ચરણ શરણમાં તાપ ત્રિવિધના સહુ ટળશે સહુ ટળશે—અહો.

યુધિષ્ઠિર— ૪૮

જેને સ્વજન કુટુંબી કુપાત્ર મળે,
તેના સુખ તણી નવ આશ ફળે—જેને.
અતિ ક્લેશ થકી દીલતે કકળે,
વળી અગ્નિ વિના દિન રાત બળે—જેને.
જેના સ્નેહી સંબંધી સુપાત્ર ઠરે,
અહો તે જનનું સદ્ભાગ્ય ખરે—જેને.
મનવાંછિત ઇચ્છિત અર્થ સરે,
જન્મી જન જન્મ સફળ કરે—જેને.

પાંડવો, દ્રૌપદી— ૪૯

તમને દુઃખની વાત અમારી, માધવ શું કહીએરે;
અમને સાચી ઓથ તમારી, માધવ શું કહીએરે.
માધવ કહેતાં દુઃખની વાત,

દ્રૌપદી—મારૂં હૈયું નવ રહે હાથ;

પાંડવો, દ્રૌપદી—અમારા બેલી છો જગનાથ—માધવ.

લાક્ષા ગૃહથી બળતા બચીયા, આપ કૃપા યદુરાય;

જેને શ્રી હરિ સહાય, તેનો વાંકો વાળ ન થાય--માધવ.

દ્રૌપદી—ભરી સભામાં ચીર ખેંચ્યા, જોતાં પંચ ભરથાર;

રોતી કકળતી અબળાહું, સમરૂં શ્રી ગોપાળ —માધવ.

પાંડવો, દ્રૌપદી—બાર વર્ષ વનવાસ ભોગવ્યો, ઉપર ગુપ્ત ।

એક વર્ષ રહ્યાં દાસ બનીને, તોપણ નાવી રાશ —માધ

કૃષ્ણ—પૂર્વ સંબંધે આવી મળે, જે કર્યું વિધિએ નિર્માણ;

હું તમથી જુદો નથી, છો પાંડવ મારા પ્રાણ--માધવ.

દ્રૌપદી — ૫૦

મારા પંચ પતિ બળવાન, કરો કેસરીયારે;

જઈ બતાવો કુળ અભિમાન, રણ તરવરીયારે.

બાર વર્ષની બુઝાવો આગ, કૃષ્ણ સખા સાથે મહા ભાગ;

મુવા વિના નહિ આપે ભાગ, મદના ભરીયારે--મારા.

મારી વેણી છુટી બાંધો હાથ, કૌરવ લોહીથી કરો સનાથ;

પાંચ પતિ છતાં ફરૂં અનાથ, દુઃખના દરીયારે—મારા.

પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કરો તમારી, રાંડી જોઉં હું દુશ્મન નારી;

નહિ તો મરૂં હું પાંચાળી, દુશ્મન બળીયારે--મારા.

અંબા— ૫૧

જોયું આ જગત્ રમણિયતે જીવે મનસ્વી કલ્પેલું;

તેમાં સુખ દુર્ઘટ અતિ, પંચ વિષયોથી તે બળેલું.

કર્મરૂપી વંટોળીયા મનુષ્યને, જ્યાં ત્યાં જગતમાં અથડાવે;

સુખ દુઃખ અનિત્ય જાણ્યા છતાં. મન થકી વ્યાધિ પોતે ઠરાવે.

સત્ય સ્વરૂપ જાણ્યા વિના, જગતમાં શાંતિ ક્યાંથી એ પામે;